

ET SAMLENDE RUM FOR ET SPREDT FOLK

Efter to krige i Tjetjenien bor hundredtusinder af tjetjenere i eksil i Vesteuropa. Fra deres spredte tilværelse i tilfældige lande prøver de at finde et fælles rum for at opretholde eller genoprette en fælles identitet og gøre rummet til deres eget. Artiklen handler om den centrale rolle, det tjetjenske flag spiller for dannelsen af det tjetjenske rum i eksil.

af HELEN KRAG

me russiske militære invasioner. Da Rusland vandt magten tilbage over det tjetjenske område omkring år 2000, måtte mange tilhængere af denne regering flygte. De valgte Vestens demokratiske lande som mål.

At Rusland havde magt til at blande sig i det selvstændige Estlands interne anliggender, bidrog til den tjetjenske panik. Rusland anser stadigvæk Estland, som indtil 1991 hørte til Sovjetunionen, som del af russisk indflydelsessfære. De unge tjetjenere ringede rundt for at mobilisere medieme mod denne indskrænkning af friheden – forstået som en demokratorien-

teret ungdomsorganisations frihed. Det var faktisk den første samling af frihedssindede unge tjetjenere fra hele Europa.

Det samlende rum

Gennem forskningsprojektet Alternative Spaces har jeg haft lejlighed til at møde tjetjenere i flere

Eksilregeringens flag med integreret våbenskjold.

Flagstriden omkring hotellet i Tallinn.

Eksilregeringens flag med integreret våbenskjold.

Emiratsflaget: den islamistiske modstandsbevægelses flag med integreret trosbekendelse

Det officielle flag for den russiske delrepublik Tjetjenien siden 2004

europæiske lande og været med til møder af mange slags. Ofte har mine møder fundet sted under private omstændigheder, ofte foregår de i kultur- og forsamlingshuse eller i hotellers mødelokaler. Det er typisk, at der ikke er et fælles sted at samles i. Der er hverken et fælles land eller et fælles rum. Møder finder sted i mere eller mindre tilfældige rum rundt omkring. Det sociale rum ved alle møderne udgøres af de sociale relationer, de folk som mødes har. Dels er der relationer fra en fælles tid i kamp mod Rusland, dels er det relationer omkring politiske aktiviteter og mottoer, som man deler, dels er det venskaber og familieforhold, der binder sammen. En ting er, at man har fælles eller beslægtede politiske mål og en fælles national fortid med dens mærkesager, men noget andet er, hvad der samler rent fysisk, når man diskuterer spørgsmål af fælles interesse og formulerer dagsordener for fremtiden uden for sit nationale rum.

Der er selvfølgelig det tjetjenske sprog, man har fælles. Og dog: sproget hører til de truede sprog. Det måtte i årtier ikke bruges i Sovjetunionen, der stod for sanktioner mod brugen af det gennem 1940'erne

og 1950'erne. Efter denne periode førte sproget en kummerlig tilværelse uden publikationer, undervisning og forskning. Det tjetjenske sprog blev degraderet til en slags køkkentjetjensk, mens tjetjenerne offentligt og officielt talte russisk. De fleste tjetjenere taler da også bedre russisk end tjetjensk i dag. Den yngre generation i eksil får dog ikke lært russisk, men derimod de mange europæiske landes nationalsprog – samt tjetjensk i hjemmet.

De fleste unge tjetjenere, jeg har mødt, taler fortrinligt engelsk, tysk, fransk eller hvad de ellers møder af sprog dér, hvor de lever. Russisk er stadigvæk det mest brugte sprog ved store fællesarrangementer, hvor præcision og almen tilgængelighed er afgørende for kommunikationen. I kaffepauserne og i mobilen taler man dog ofte tjetjensk, og eksilbevægelsen forsøger at forbedre sprogets status, for eksempel ved at indføre det latinske alfabet. Eksilregeringens leder, Ahmed Sakajev, skriver sine artikler på russisk, hvor han som regel slutter eller begynder med en enkel sætning på tjetjensk som symbolsk markering. Tjetjensk sprogbrug udgør derfor mere en symbolsk fællesværdi og markering af det tjetjenske rum, end den er et praktisk værktøj, man bruger til at kommunikere internt med blandt deltagerne i et tjetjensk arrangement.

Religionen, for eksempel en bøn, kunne måske også samle, hvis ikke tjetjenere i eksil anså troen for noget privat. Alle tjetjenere er nominelt muslimer, oftest sufi-er. I privaten kan man godt møde en bordbøn, men det sker aldrig ved fælles møder. I selve Tjetjenien har religionen derimod fået en

større offentlig rolle på den ene side dikteret fra præsidenten, på den anden side som udtryk for en radikaliseret modstand. Men altså ikke i landflygtighed. Derfor egner islam sig ikke til at være samlende faktor omkring et fælles rum i eksilet.

På denne baggrund er det slående, hvordan det tjetjenske flag har fået en overordnet betydning som samlende faktor i eksil. Flaget er ikke et festflag, men en samlende national faktor i en tid og et rum, som er fragmenteret og som mere er ikke-rum – fordi man bor så spredt – og ikke-tid – fordi man befinder sig i en overgangstid, hvor man ikke ved, om man nogensinde kan vende tilbage til Tjetjenien og må overleve eksilet så længe. Jeg har endnu ikke været til et møde eller en konference, hvor tjetjenere fra rundt omkring i Europa mødes, uden at det tjetjenske flag spiller en central rolle. Der står et bordflag på mødebordet, der hænger et flag på væggen og – som i tilfældet med ungdomskonferencen i Tallinn – hænger der ét på hotellets flagstang.

Frihedskampen og eksilet

Mens Rusland kalder al modstand mod russisk centralstyre i Tjetjenien for terrorisme, er eksilets selvforståelse en kamp for frihed og demokrati i et samfund, som alt for længe har været underkastet fremmed og fjendtligt centralstyre. I 1991 valgte Tjetjenien egne statssymboler og en præsident, men blev invaderet af russiske tropper i 1994. Efter voldsomme kampe, der varede til 1996, hvor meget blev ødelagt og mange mennesker dræbt, kom det til fredsforhandlinger og uafhængige

valg, hvor den mest moderate af kandidaterne blev præsident. OSCE erklærede valget for frit og fair, og der var store forhåbninger til en mere uafhængig og demokratisk tjetjensk fremtid.

Med Vladimir Putins indtræden på den russiske scene i 1999 blev Rusland dog gencentraliseret, og tropper invaderede og tæppebombede Tjetjenien på ny. Rusland indsatte en marionet som præsident i Tjetjenien. Det er alment anerkendt, at Ramzan Kadyrov, der har været præsident siden 2004, er brutal og har mange torturofre på samvittigheden. Han spiller en rolle som villig marionet, idet han konsekvent forfølger Ruslands modstandere og deres familier. Det er der mange vidnesbyrd og rapporter om. Hvorom alting er, så tvang udviklingen tusindvis af tjetjenere, som gennem 1990'erne havde været en del af den tjetjenske uafhængighedsbevægelse, på flugt. Andre blev radikaliseret og kæmper videre med våben i hånden i selve landet. Men den demokratiske sindede modstandsbevægelse med idealer som demokrati og frihed som motto forlod landet for at søge ophold i Vesteuropas demokratiske samfund, hvor man håbede at få støtte til sin kamp.

Diasporaer, eksil og Tjetjeniens fremtid

Der dannedes således nye eksilsamfund rundt omkring i Europa. Tjetjenien har tidligere været afsenderland for mange diasporasamfund. Det startede allerede i 1800-tallet med udvisninger til det Osmanniske Rige efter Ruslands erobringer af tjetjensk område. Der findes en relativ stor diaspora i Tyrkiet og Mellemøsten, på cirka

100.000 tjetjenere. Efter den russiske revolution og en kort selvstændighed i 1917-21 fulgte flere udvandring, oftest også til Tyrkiet. Deportationer af tjetjenere i 1940'erne til Centralasien, især Kazakstan, har også efterladt en diaspora dér på mere end 70.000. Ringe levestandard og arbejdsløshed har desuden skabt en diaspora på cirka 250.000 i andre dele af Rusland – for blot at nævne de vigtigste.

Migrationen til Vesteuropa er ny. Aldrig før har den tjetjenske udvandring ført til Vesteuropa, hvor der derfor ikke er nogen etableret tjetjensk diaspora med en diaspora-infrastruktur og diaspora-identitet. Der er tale om et politisk eksil frem for en diaspora, da den politiske modstandsbevægelse flygtede til lande, som var fremmede, fordi de kunne være garant for demokrati og frihed. De fleste tjetjenere lever som flygtninge, enkelte har fået varig asyl og opholdstilladelse. For langt de fleste gælder, at deres politiske fokus også efter flugten, er hjemlandet Tjetjenien, hvis skæbne de ønsker mere uafhængig og demokratisk. Den største hindring for udviklingen af en fælles aktionsbasis er efter eksiltjetjenernes egen opfattelse eksilets spredning over mange forskellige lande – fra Frankrig i Vest til Estland i Øst. Det er dyrt at rejse, og flygtningene mangler penge, og ikke alle har let ved at få visum til andre lande.

Tjetjenere tilpasser sig de steder, hvor de tager bopæl. De går på arbejde, når de kan få ét, deres børn går i skole og klarer sig ganske udmærket. Det er forældrenes ambition at klare sig godt. Men tilpasningen til de nye sam-

Ved grundlæggelsen af den politiske bevægelse Frit Kaukasus i 2009, hvor tjetjenere, georgiere og aserbajdsjanere og inviterede gæster mødes i Herlev Medborgerhus.

fund har ikke førsteprioritet. Den primære fællesidentitet er som nævnt rettet mod hjemlandet Tjetjenien, som man håber at vende tilbage til. Der er ikke dannet en diaspora med faste strukturer.

Kollektiv identitet i en fragmenteret rum-tid

Mange forskere antager, at den globaliserede verden, hvor sociale praksisser overskrider statsgrænser, hvor transnationale institutioner opstår, og kulturelle mønstre spredes, fragmenteres og blandes, ikke giver de samme vilkår for at danne kollektive identiteter, som det skete i moderniteten, der var samlet inden for og omkring nationalstater. Det gælder også for det tjetjenske eksil, at det er fragmenteret i og med, at tjetjenere er spredt over et helt kontinent uden faste mødesteder.

Disse fragmenteringer er også opstået, fordi tjetjenere ligesom

andre eksilgrupper danner forskellige grupperinger, som går tilbage til forskellige opfattelser om den bedste måde at skabe demokrati og frihed på. En af de vigtige forskelle handler om, hvorvidt man skal gå på kompromis med Rusland eller ej, en anden forskel handler om graden af radikalitet, en tredje handler om omfanget af kampens mål. Men den gamle uafhængighedsregering har dannet en eksilregering med lederen Akhmed Sakajev i London, og det er denne gruppering med dens mange tilhængere, som danner en fælles front og sukker efter at opretholde den kollektive identitet, man havde tidligere, og som kan ophæve fragmenteringen. De søger efter et rum at mødes i og efter at fortsætte det tabte Tjetjenien i nye omgivelser, indtil de har nået deres mål og kan vende tilbage.

Det er ikke alle steder i Europa,

tjetjenere anerkendes som flygtninge, da Rusland har erklæret sin krig i Tjetjenien for afsluttet. Nogle af Europas lande sender derfor flygtede tjetjenere tilbage til et angiveligt sikkert Rusland. Tjetjenere på flugt fra et brutalt styre kan derfor kun få asyl, hvis de individuelt kan bevise, at deres liv er i fare. Dette bidrager yderligere til fragmenteringen af tid og rum for eksiltjetjenere.

Overlevelsestid og -rum med flaget

Hvor vigtigt det tjetjenske flag er for tjetjenere, fik jeg demonstreret under et møde i 2009 i et dansk medborgerhus, hvor jeg var inviteret med. Her forsøgte medlemmer af befrielsesbevægelsen at danne nye kontakter til andre folk i Kaukasus med henblik på at skabe ikke blot et frit Tjetjenien, men også et frit Kaukasus, inklusive Georgien og Aserbajdsjan. Mødet

kunne ikke gå i gang, før et stort tjetjensk flag var slået op på væggen. Derefter skulle der også placeres et georgisk, et aserbajdsjansk og et dansk flag. Danskerne, georgiere og aserbajdsjanere har jo nationalstater og kan vifte med deres flag på alle tider af døgnet. For tjetjenene derimod, som ikke har en nationalstat, er flaget et afgørende tegn på deres eksistens. Der var ingen tvivl om, at flaget var vigtigere for tjetjenene end de andre deltagere.

I en tid hvor der ikke er nogen national arena at samles om, søger eksiltjetjenene konstant efter fællessymboler, der markerer det, de har måttet efterlade. Det nationale er blevet diskrediteret af den russisk indsatte præsidents egne nationale projekter. De går blandt andet ud på at undertrykke demokrati og styrke traditionel islam, som man afskyr i eksilmiljøer. I et ikke-rum – det vil sige i et flygtigt rum, der hele tiden flyttes fra et sted til et andet, forsøger man alligevel at skabe et fælles rum. Og det sker blandt andet ved at stille eller hænge et flag op. Flaget skaber så at sige et nyt, alternativt rum, som alle deltagere kan kendes ved, og hvor flaget kan eksistere. Befrielsesbevægelsens flag har de samme farver som den russiske delrepublik Tjetjeniens flag, men det har en helt anden symbolik.

Det grænser til det ironiske, at det russiske Tjetjeniens officielle flag siden 2004, efter Ruslands sejr og indsættelsen af præsident Kadyrov, er en rektangel med de tre farver grøn, hvid og rød, hvor det grønne efter Ruslands egne oplysninger symboliserer islam. Frihedsbevægelsens flag, derimod, har de samme tre farver grøn, rød og

hvid, men her symboliserer det grønne livet, det røde den blodige kamp om friheden og hvidt fremtiden. Flaget blev også brugt i den relativ korte de-facto uafhængighedsperiode fra 1991-1999. Flagene bærer ofte billedsymboler, for eksempel uafhængighedsbevægelsens ulv, hvor ulven fra gammel tid symboliserer nationaltjetjenske værdier som frihed og lighed. Den islamiske bevægelse, der kæmper i selve Tjetjenien, slås nu for et kaukasisk emirat, som Tjetjenien er provins i. De bruger samme flag som uafhængighedsregeringen, dog med det arabiske 'Allahu Akbar' i stedet for ulven.

Drømmen om et land og fortvivlelsen over tabet

Man kan sige, at tjetjenere i eksil i Europa drømmer om en fremtid i en fri nationalstat, et frit Tjetjenien (på tjetjensk hedder landet Noxçiyçö), sådan som det var tilfældet mellem opløsningen af Sovjetunionen og den anden russiske invasion. Idealet er et frit og demokratisk land, i hvert fald bliver det formuleret sådan i det demokratiske sindede europæiske eksil. Og mens man drømmer om den gode fremtid, søger at etablere en mere fasttømret diaspora ud af det politiske eksil og er nødt til at mødes i tilfældige rum rundt omkring, skabes et midlertidigt territorium ved at give det tjetjenske flag en central plads. De tilfældige rum bliver derved også nationale. Ved at placere flaget midt på et mødebord i en fællessal udtrykker det også det midlertidige i eksilet og fortvivlelsen over det tabte fædreland. Omkring bordet i et tilfældigt rum tilegner eksilet sig for en stund sit eget territorium. Tjetjenene styrkes i deres spiren-

de fællesskab. De bliver stærke i deres skiftende rum ved at mødes "under flaget". Og bliver derved også sårbare over for at måtte fjerne den nationale markør for det tjetjenske rum; det tjetjenske eksils nationale flag blev fjernet fra mødet i Tallinn. ■

Forslag til videre læsning:

Faurby, Ib og Märta-Lisa Magnusson (red.). Korsvej og minefelt. Kultur og konflikt i Kaukasus. Systime. Århus 2003

Krag, Helen Liesl og Lars Funch Hansen. Nordkaukasus. Folk og politik i en europæisk grænseregion. Museum Tusculanum. København 2002.

Anna Politkovskaja. Den nøgne sandhed. Rosinante. København 2012

HELEN KRAG, PH.D. I ØSTEUROPASTUDIER, PENSIONERET LEKTOR OG AFDELINGSLEDER VED AFDELING FOR MINORITETSSTUDIER, TORS, KØBENHAVNS UNIVERSITET INDTIL 2007. 2008-12 MEDLEM AF FORSKNINGSPROJEKTET ALTERNATIVE SPACES. MANGE ÅRS FELTARBEJDE I TJETJENSKE MILJØER.